

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Andra Annuka

NAER EESTI SUULISES KÕNES

Bakalaureusetöö

Juhendaja PhD Tiit Hennoste

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. NAER.....	4
1.1. Naer keeleteaduslikus kontekstis	4
1.2. Naeru kasutusviisid	5
2. SUULISEST KEELEKASUTUSEST	9
2.1. Eneseparandused	9
2.2. Naabruspaarid	10
3. MATERJAL JA MEETOD	11
4. ANALÜÜS.....	12
4.1. Huumoriga seotud järjendid	12
4.1.1. Nali	12
4.2.1. Uskumatu, absurdne või veider situatsioon	17
4.1.2. Mitteverbaalne ajend	20
4.2. Probleemsed situatsioonid.....	21
4.2.1. Piinlikud ja ebamugavad situatsioonid	21
4.2.2. Järjeotsimine	25
4.2.3. Mitte-eelistatud väite või seisukoha pehmendamine	27
4.3. Mitu võimalikku ajendit.....	29
KOKKUVÕTE.....	31
KIRJANDUS	33
Laughter in Estonian spoken interaction.....	36

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on naer. Teemat ei ole varem eesti keeles uuritud. Kuigi naerul ei ole keelelist tähendust, on see oluline osa vestlusest. Samuti võib naeru pidada keeleuniversaaliks – naeru esineb kõigi maailma inimeste kõnes. (Glenn, Holt 2013: 1) Töö eesmärk on uurida,

(a) millistes suhtlusolukordades naer ja naerev hääl esinevad ja

(b) mis on naeru ajendiks?

Töö esimeses peatükis on seletatud, mis on naer keeleteaduslikust vaatenurgast. Varasemate uurimuste põhjal on toodud välja, milline on naeru roll vestluses ning milleks kõnelejad naeru kasutavad. Teises peatükis on kirjeldatud töö seisukohalt olulisi suulise keelekasutuse omapärasid – eneseparandusi ning naabruspaare. Seejärel on kirjeldatud uuritavat materjali ja uurimismeetodit. Analüüsiosas on esitatud erinevad kontekstid, milles naer esineb. Samuti on seletatud, mis on naeru ajendiks.

1. NAER

Käesolevas peatükis on antud ülevaade sellest, mis on naer keeleteadlikus kontekstis. Samuti on varasemate uurimuste põhjal koostatud ülevaade naeru funktsioonidest vestluses.

1.1. Naer keeleteaduslikus kontekstis

Naer on akustiline konstruktsioon, millel puudub keeleline tähendus. Naeru peaks pigem vaadelda kui sotsiaalset tegevust – inimesed naeravad harva, kui nad on üksi, naerdakse enamasti kellegagi vesteldes. (Schenkein 1972: 345; Glenn 1989: 127, 130) Naer on indeksaalne nähtus. Vestlejad eeldavad, et naerule peab leiduma ka põhjus. Juhul, kui põhjus jääb selgusetuks, võib vestluses osaleja esitada küsimuse „Miks sa naerad?“ (Glenn, Holt 2013: 3)

Vestluses esineb erinevaid naere. On nii pikki ja kõlavaid naere, lühikesi turtsatusi kui ka naerva häälega öeldud voore. Pikad naerud (n-ö eraldiseisvad naerud) on vestluses paremini märgatavad, need märgivad tavaliselt rõõmsaid ja lõbusaid momente. Lühikesi naere sageli ei märgata, kuid kui vestluseid analüüsida, on neid seal märksa rohkem kui pikki ja lõbusaid naere. (Glenn, Holt 2013: 1)

Uurijad on toonud välja, et naeru esineb kahes kontekstis: humoorikas ning probleemses. Humoorikas kontekst lubab inimestel naerda koos – naer ühendab inimesi. Probleemses kontekstis aga on naeru ülesandeks pakkuda võimalust öeldut parandada või öeldu olemust muuta (näiteks öeldut pehmendada, selle tõsisust vähendada jms). (Glenn, Holt 2013: 2)

Naervat häält on mainitud erinevates vestlusanalüüsi puudutavates uurimustes (vt Jefferson 2004: 128), kuid seda ei peeta naeru uurimisel tavaliselt oluliseks. Markku Haakana (2010) on väitnud, et naerval häälel on oma ülesanne nii probleemsetes kui ka

humoorikates situatsioonides. Probleemsetes situatsioonides kasutatakse naervat häält, et näidata seotust (*affiliation*) eelkõneleja vooruga, mille sisu on delikaatne. Humoorikas situatsioonis on naerva hääle ülesandeks anda märku, et öeldu sisu on nali ning seda ei tuleks tõsiselt võtta.

1.2. Naeru kasutusviisid

Naeru on uuritud eri keeltes ja erinevates situatsioonides. Näiteks Monika Vöge (2008) on oma doktoritöös uurinud naeru ärikohtumistel, Markku Haakana (1999) arsti-patsiendi vestlustes. Lisaks kraaditöödele on ilmunud ka mitmeid artikleid ning artiklikogumikke naerust. Phillip Glenn ja Elizabeth Holt (2013) on koostanud kogumiku „Studies of Laughter in Interaction“, milles on naeru käsitlevaid artikleid näiteks Rebecca Cliftilt (2013) ja Tanya Romaniukilt (2013). Gail Jefferson (1979) on kirjutanud artikli „A Technique for Inviting Laughter and its Subsequent Acceptance Declination“, mis on üks esimesi ning olulisimaid naeru käsitlevaid artikleid. Samuti on siinses töös kasutatud James N. Schenkeini, Neal R. Norricku, Rebecca Clifti, Phillip Glenni jt naeruteemalisi artikleid, milles käsitletakse naeru argivestlustes. Töös on kasutatud ka uurimusi, mis vaatlevad naeru ametlikemas kontekstides, näiteks Markku Haakana (2010) on uurinud naeru arsti-patsiendi suhtluses.

Naeru esineb kõige sagedamini situatsioonides, mis on humoorikad (Glenn, Holt 2013: 3). Humoorika situatsiooni võib põhjustada näiteks nali, anekdoot või sõnamäng. Seltskonnas räägitakse tihti lugusid, mis algavad „Kas sa seda oled kuulnud?“ ning lõpevad naljaga, mis eeldab kuulajalt vastuseks naeru. (Norrick 2003: 1338-1339)

Vestlusanalüüsiga tegelevad uurijad on leidnud, et naeru ja huumori vaheline seos ei ole alati kindel, ning on väitnud, et naer on palju keerulisem nähtus (Holt 2010: 1514). Järgnevalt on toodud välja naeru kasutusviise olukordades, mis ei ole humoorikad või mille humoorikuses ei saa kuulaja kindel olla.

Gail Jefferson (1979: 80) on väitnud, et kõneleja kasutab naeru selleks, et anda vestluspartnerile märku, et antud olukorras on naer sobilik. See on justkui kutse naerule. Vestluspartneril on seejärel kolm võimalust, kuidas kutsele reageerida: vastata naeruga,

vaikida või jätkata vestlust. Kui vestluspartner otsustab naerule reageerida ehk samuti naerda, saab naerust kõnelejaid siduv element. Kui ei, siis tekib probleemne olukord, mida võidakse näiteks lahendada küsimusega „Miks sa naerad?“. (Schenkein 1972)

Situatsiooni, kus vestluspartner võtab kõneleja kutse vastu ning reageerib naeruga, nimetatakse jagatud naeruks. Jagatud naeru puhul on oluline see, kes naerab esimesena. Kui esimesena naerab kõneleja, võib naerul olla kolm põhjust:

- 1) kõneleja teeb enda üle nalja ning näitab sellega, et ka vestluspartner võib tema üle naerda;
- 2) kõneleja räägib millestki, mida on temale enne räägitud, näiteks kordab varem kuulnud nalja. Naeruga omistab kõneleja selle nalja kellelegi, kellelt seda jutustust varem kuulnud on;
- 3) kõneleja annab naeruga märku, et tema öeldu on humoorikas. (Glenn 1991/1992)

Soov anda märku öeldu sisu humoorikusest on reeglina ajendatud sellest, et öeldu on mitmetähenduslik. Kõneleja tahab, et öeldust saaksid kõik üht moodi aru. Selleks, et öeldu sisu kedagi ei solvaks ega ei tekitaks konfliktset olukorda, kasutatakse naeru humoorikuse markeerimiseks. Kui kõneleja kasutab naeru selleks, et näidata oma öeldu humoorikust, ei ole tegemist naljaga. Pigem on naeru eesmärgiks anda vestluspartnerile signaal, kuidas kõneleja öeldusse suhtuda. (Glenn 1991/1992: 145-146; Holt 2013: 88)

Humoorika tähenduse lisamine naeruga võib esineda ka olukorras, kus kõneleja ei soovi nt anda vestluspartneri ettepanekule nõusolekut (eelistatud vastus). Kõneleja võib sel juhul otsese eitava vastuse (mitte-eelistatud vastus) asemel keelduda ettepanekust pikema lause või põhjendusega, mis ei vasta otseselt küsitule. Näide (A.A. tõlge inglise keelest):

A: Kas sa reedel sooviksid kokku saada?

B: Eehehe, ma peaksin oma abikaasaga nõu pidama hehehe. (Holt 2016: 95)

Jagatud naeru eesmärk võib olla teemavahetuse reguleerimine. Jagatud naer esineb sageli mõned voorud enne teemavahetust. Kui vestluspartner ei reageeri kõneleja naerule, märgib see vestluspartneri soovi teemat vahetada. Kõneleja aga jätkab naerdes oma jutustust kuni vestluspartner vahetab jututeemat. (Holt 2010)

Jagatud naer ei ole ainus võimalus, kus naeruga kõnevoore reguleeritakse. Näiteks võib naer tähistada seda, et kõneleja on oma vooru lõpetanud ning vestluspartner võib enda vooru alustada. Samuti tekib vestluses olukordi, kus kõneleja ei ole võimeline naeru tõttu oma vooru jätkama. Sellisel juhul annab kõneleja naer vestluspartnerile võimaluse voor üle võtta. Naeruga saab ka vestluspartner anda kõnelejale märku anda, et ta on kuuldel ja kõneleja võib jätkata. (O'Donell Trujillo, Adams 1983)

Situatsioone, kus vestluspartner naerab kõneleja eelneva vooru üle, mis ei ole humoorikas ega sisalda naeru, on uurinud Rebecca Clift. Ta on leidnud, et naeru võib põhjustada kõneleja öeldu absurdsus – vestluspartneri jaoks on eelkõneleja vooru sisu uskumatu või ebaloogiline ning see ajab naerma. (Clift 2016)

Naeru ja delikaatsete ning probleemsete olukordade vahel on tugev side. Näiteks Halonen ja Arminen (2007) on uurinud terapeudi ja patsiendi vahelist suhtlust teraapiarühmas ning leidnud, et naeru põhjustavad delikaatsed ning tundliku teemad. Naeru tekitasid patsiendi-terapeudi vestluses kolm olukorda: terapeut annab patsiendile mõista, et ta probleem ei ole tõsine; terapeut naerab koos teiste patsientidega ühe patsiendi probleemi üle, mida patsient ise ei tunnista; konfliktse olukorra leevendamine.

Naer võib tekkida ka olukorras, kus kõnelejad ei nõustu üksteisega. Naer võimaldab konfliktset situatsiooni pehmendada, andes kõnelejatele võimaluse jääda oma arvamuse juurde. Samuti saab kõneleja naeruga märku anda, et konflikt ei ole tema jaoks tõsine. (Warner-Garcia 2014: 177)

Olukorras, kus kõneleja kasutab naeru voorus, millele eelnes vestluspartneri naer, on naer siduv või joondav element. Kui naer toimib siduva elemendina, siis lähendab see vestluspartnereid omavahel – näiteks toimib naer siduva elemendina delikaatsetes olukordades. Joondava elemendina on naeru roll näidata, et kõneleja mõistab vestluspartnerit ning on temaga n-ö ühel lainel (nt kõneleja kasutab naeru tõsisuse

reguleerimiseks, vestluspartner vastab naeruga järgmises voorus). Samas juhtudel, kus kõneleja teeb nalja vestluspartneri üle ning kasutab seejuures naeru, ei ole naer siduv element, vaid pigem just vastupidi. Sellisel juhul on tegemist pigem mitte-eelistatud naeruga, mis tõrjub vestluspartnerit kõnelejast eemale. (Glenn 2003: 31; Glenn, Holt 2013: 17; Holt 2016: 100)

Seega kasutatakse varasemate uurimuste põhjal naeru järgmistes olukordades:

- 1) humoorikates, naljakates olukordades;
- 2) kui kõneleja tahab vestluspartnerile märku anda, et naeru on antud olukorras sobiv;
- 3) kui kõneleja näitab naeruga, et eelkõneleja vooru sisu oli tema jaoks absurdne/veider/uskumatu;
- 4) vooruvahetuse reguleerimisel;
- 5) mitmeti mõistetava vooru humoorikuse märkimisel;
- 6) delikaatsete situatsioonide pehmendamisel;
- 7) pehmendusena ettepanekust keeldumisel ning eriarvamusele jäämisel.

2. SUULISEST KEELEKASUTUSEST

Järgnevalt on seletatud kaht suulises keelekasutuses esinevat nähtust: eneseparandust ning naabruspaare. Bakalaureusetöö analüüsiosas selgub, et mõlemad nähtused on seotud ka naeruga. Seetõttu on oluline mõlema nähtuse tekkimist ning toimimist seletada.

2.1. Eneseparandused

Parandusliigendus on tegevus, mille abil lahendatakse kõnelemisel, kuulamisel ja kõne mõistmisel tekkivaid probleeme. Eneseparanduse puhul on tegemist paranduse liigiga, kus probleem on kõneleja enda öeldus ning ta viib paranduse ise läbi. (vt Hennoste 2000b)

Eneseparanduse selgitamisel on tähtis mõiste operatsioon ehk tegevus, mille abil öeldut parandatakse. Paranduse operatsioone võib liigitada etteviitavateks parandusteks ehk järjeotsimiseks ja tahaviitavateks parandusteks ehk ümbertegemiseks.

Järjeotsimise puhul on kõnelejal probleem oma teksti jätkamisega, seetõttu ta lükkab oma mõtte väljaütlemist edasi ja osutab erinevate vahenditega, et tekst on pooleli. Otsimise vahendite hulka kuuluvad näiteks:

- 1) pausid;
- 2) üneemid (*mm*, *õõ*), otsimispartiklid (*noh*, *nagu*) ja pikemad otsimisfraasid (*ei tule meelde, mis see oligi*);
- 3) kordus – kõneleja kordab sidendeid, partikleid, üneeme, verbe jne (*et et, õõ õõ*).
Harva korratakse ka pikemaid fraase. Omaette rühma moodustavad ka osalised kordused, kus sõna katkestatakse ja korratakse sama sõna tervikuna (*tul- tulin*);
- 4) venitused – järje leidmiseks jäädakse eelmise sõna lõppu venitama (*nagu:::*);

- 5) kohatäitjad – asesõna või määrsõna (*see, seal, siin*), mida kasutatakse juhul, kui sobivat sõna ei leita. Parandusprotsessi lõpus asendatakse ase- või määrsõna õige sõnaga (*ma otsisin seda:: ee kella*). (Hennoste 2000b: 2687-2710)

2.2. Naabruspaarid

Vestlus on ehitatud järjenditena, mille olulisim liik on naabruspaar (vt Hennoste 2000a). Naabruspaar koosneb kahest voorust, mis on eri kõnelejate esitatud. Selle liikmeid jagatakse esiliikmeks ja järelliikmeks (küsimus – vastus, ettepanek – vastus, tervitus – vastutervitus jm). Näiteks:

A: Saaks täna kokku?

B: Okei.

Naabruspaari esiliige eeldab järelliiget – kui seda ei esine, viitab see probleemile suhtluses. Osa naabruspaare on sellised, milles üht tüüpi järelliige on eelistatud, teine mitte-eelistatud. Juhul, kui esiliikmeks on palve, on sellele jaatavalt vastamine sotsiaalselt eelistatud, eitavalt vastamine aga mitte-eelistatud. Eelistatud järelliige järgneb esiliikmele ilma pausideta ning sellises situatsioonis ei teki vestluses probleemi. Mitte-eelistatud liikme puhul kasutatakse aga järelliikme edasilükkamiseks pause, üneeme, partikleid, lisatakse seletusi vms. See viitab probleemile. (Hennoste 2000: 2236-2237)

Naabruspaari moodustavad ka nali ja naer. Nalja tegev inimene eeldab, et vestluspartner naerab tema nalja peale. Selliselt on naermine eelistatud ja naeru puudumine mitte-eelistatud järelliige.

3. MATERJAL JA MEETOD

Töös kasutatud materjal pärineb Tartu Ülikooli Suulise eesti keele korpusest. Põhiosa korpuse materjalidest on audiosalvestised, mis on transkribeeritud vestlusanalüüsi transkriptsiooni põhimõtteid järgides. Eraldiseisvat naeru on märgitud *hehe* või *mhehehe*-ga (esineb erinevaid variatsioone). Naerva häälega öeldud lausungeid märgistatakse dollarimärkidega (\$). (Suulise... 2011)

Töös on kasutatud argisuhtlusi. Transkriptsioonifailidest otsiti välja voorud, milles esines naeru või naerva häälega öeldud voore, ning eraldati need ülejäänud tekstist. Kontekstuaalse informatsiooni säilitamiseks jäeti naeruvoorude ette ja järele vähemalt kolm voo, seega tekkisid lõigud, mis sisaldavad naere. Kokku analüüsiti 209 lõiku, milles esines 220 naeru, 301 naerva häälega öeldud voo ning 114 korral olid mõlemad nähtused koos ühes voos. Analüüsist jäi transkriptsioonide ebatäpsuse ning kontekstuaalse informatsiooni puudumise tõttu välja 32 lõiku, milles esines 24 naeru, 22 naerdes öeldud voo ning 4 voo, kus olid mõlemad koos.

Analüüsiks on järgitud vestlusanalüüsi põhimõtteid. Vestlusanalüüs on mikroanalüüs, mis ei põhine statistikal. Statistikat kasutatakse vaid selleks, et anda ülevaadet nähtuse esinemise sagedusest. Analüüsi keskmes on nähtuse kirjeldamine ja nende esinemistingimuste väljatoomine. Analüüsitavale materjalile lähenetakse n-ö puhta lehenähtuse analüüsile. Üksiknähtude põhjal tehakse üldistused. (Kasterpalu, Gerassimenko 2006: 115; Hennoste 2013: 17-18)

4. ANALÜÜS

Analüüsisosas on toodud välja järjendid, milles naeru ja naervat häält esines. Need jagunevad kahte rühma: huumoriga seotud järjendid ning probleemidega seotud järjendid.

4.1. Huumoriga seotud järjendid

Esmalt on vaadeldud huumoriga seotud järjendeid. Siin on kolm varianti, mis erinevad selle poolest, milline on naeru ajend: nali, uskumatu või veider situatsioon, mitteverbaalne naeruajend.

4.1.1. Nali

Kui mõelda sellest, miks inimesed naeravad, siis ilmselt esimene põhjus, mis meelde tuleb, on nali. Nali eeldab vastuseks naeru, mistõttu on vestluspartneri vastused huumorit sisaldavale voorule piiratud (Norrick 2003: 1345). Seega võib nalja ja naeru pidada naabruspaariks, mille esiliige on nali ja järelliige naer.

Selles peatükis esitatud näidetes (1-5) võib nalja ja naeru vaadelda kui naabruspaare. Nii nalja kui ka humoorika jutustuse puhul eeldavad kõnelejad, et kuulaja reaktsiooniks on naer. Kui naeru ei esine, on tegu mitte-eelistatud järelliikmega.

Materjali hulgas on 104 huumorit sisaldavat lõiku, milles esines 133 naeru, 160 naerva häälega öeldud vooru ning mõlemat koos 73 voorus.

Naervat häält kasutati siis, kui räägiti naljakat jutustust sündmusest, mis oli varasemalt toimunud. Näites (1) vestlevad omavahel ema, tütar ja poeg. Tütar kirjeldab koolis toimunud sündmust, kus ta pidi sõbrannaga tegema lauluproovi. Ta alustab lugu tavalise häälega, naervat häält kasutab selles osas jutust, kus tema arvates on naljakas. Näiteks reas 02 ütleb ta *tehti meile naeru proov* naerva häälega, kuna ta kirjeldab enda jaoks

humoorikat situatsiooni. Naervat häält jätkab tüdruk ridades 07 ja 18-19. Poiss küsib jutustuse kohta küsimusi (reas 09 *mis suu juurde* ja reas 12 *kõrvas vä*), kuid ta ei naera jutu peale, seega jagatud naeru ei teki.

- (1)
- 01 T: `täna meile `tehti (.) sis ku me `Reedaga kaheksi l-`laulsime sis
 02 \$ `tehti meile `naeru `proov. \$
 03 (1.3)
- 04 P: nae[ruproov]
 05 T: [et=see] ee `puldipoiss (0.4) s=`tema: võttis mingi sellise (0.7)
 06 selle (0.5) `põse juurde käiva `migrofoni siis `laulis meile=sealt
 07 (0.6) \$ mingit `kolmandat äält.\$
 08 (1.3)
- 09 P: mis `suu juurde.
 10 (1.3)
- 11 T: ö `on=ju=[neil=mingi]
 12 P: [`kõrvas]=vä. (0.5) [kõrvas]=vä.
 13 T: [ei.]
- 14 T: [{---}]
- 15 P: [aa `niimodi] * aa niimodi. *
 16 (1.0)
- 17 T: ja=siss `keeras meil seda `tausta (0.3) ee natuke `kõrgemaks ja natuke
 18 `madalamaks siss vahepeal (0.3) käis se ästi \$ `aeglaselt ja=sis ästi
 19 `kiiresti=ja \$
 20 (2.0)
- 21 L: ((niutsub, vingub vihaselt, rabeleb))
- 22 E: kule kus=su=nüd `ronid. (0.7) sa=i=`saa [sit väl]ja.
 23 P: [välja.]

Näites (2) vestlevad omavahel kaks sõbrannat A ja E ning E elukaaslane M. Teemaks on prügi sorteerimine, E hakkab meenutama (rida 13) seika, kus keegi Herman, keda vestluse juures ei viibi, prügi sorteeris. Täpsemalt lammutas kõnealune Herman teepaki osadeks ning viskas iga osa eraldi prügikasti (nt read 19-20 E: \$[`klam]ber=ja kõik

[`olme {-} heh .hhhhh `pael=ja \$ mhe]). E naerab juba enne oma jutustuse alustamist ning alustab oma juttu naerva häälega (rida 13). Kohe järgmises voorus (rida 14) jutustab M lugu omalt poolt edasi (*M: jaa et iga jaa iga asi kuskil eraldi*). Järgmises voorus (rida 15) E jätkab oma jutustust naerva häälega, A reageerib nüüd jutustusele naeruga (rida 16). E jutustab loo lõpuni (read 18 ja 23) ning M kordab naerva häälega E öeldut (rida 20-21). Loo lõpus järgneb A kommentaar, milles ta tunnistab sellise sorteerimise heaks (read 24-25). Jagatud naer lõpeb teema vahetusega – hakatakse taas rääkima prügisorteerimisest üldisemalt (pole näites toodud).

(2)

- 01 A: [meil] on `ühi:s- õ meil=on=ota `meil=on: (0.3) üks on `paberikast
 02 ja=sis=on üle`üldine.
 03 (0.9) ((L läheb ära))
 04 A: sest=et `kus ma `akkan=ee (0.3) nagu `kaks `prügikasti.
 05 (0.3)
 06 M: ahah (.) [ahah]
 07 A: [et] `kuhu ma `akkan nüd onju=et ma koorin `kartuleid, mul
 08 mul=ei=ole esiteks `köögis nii palju `ruumi ja teil ka `kindlasti
 09 [ei=`o]le. .hh et `akkan nüd ütleme
 10 E: [{ei?}]
 11 (.)
 12 A: `porgandi `kaalikate `nende kilekotid, (0.2) siis
 13 E: **hehe .hhhh \$ [se=oli `see mhe `vaata kui `Herman] tegi seda:::**
 14 M: [jaa=et `iga: jaa `iga `asi kuskil eraldi.]
 15 E: **[pak- `paken- tee`pakist \$vaata]**
 16 A: **[hehe .hhhhh \$ jaa=jaa \$ hehe] [hehe]**
 17 M: \$ [jaa aga] `mi[dagi] \$
 18 E: \$ [`klam]ber=ja kõik [ `olme {-}
 19 **heh .hhhhh `pael=ja \$ mhe]**
 20 M: [heh \$ `klamber
 21 `eraldi ja siss see .hh pael `eraldi jah \$]
 22 ((L tuleb tagasi, kass on süles, istub))
 23 E: **\$ jah .hhhh sisu:=ja \$**

24 A: ei=no `muidugi ütleme [tegelikult se=on] `väga [hea süs`teem
25 vaata=t] `lapsed

Kõneleja võib naervat häält kasutada ka siis, kui ta teeb otseselt nalja. Näites (3) räägivad omavahel abikaasad, K on naine ja M on mees. M räägib, et pähklipuud asuvad lehmakarjuses ning lisab sinna naerva häälega nalja: *las lehmad ka krõbistavad* (rida 11). K ei reageeri A naljale, vaid läheb jutuga edasi (reas 12: *a mitu pääva sa säl oleksid sis.*).

(3)
01 K: no=aga `kus=sa sääl `Saaremaal, kus=sa oskad `minna neid `pähkliid
02 korjama.
03 (.)
04 ku=`kaugele sa pead `minema.
05 A: sääl=om seal`samas `hoovi. (0.3) või=no=
06 K: =`on=võe,
07 A: jah. (0.4) lehmakarjasess
08 (.)
09 K: aa.
10 (0.6)
11 A: **\$ las `lehmad ka `krõbistavad. \$**
12 K: a `mitu pääva sa=säl `oleksid=sis.
13 (0.4)
14 A: no=ma=arvan=et `paar pääva no mitte `rohkem `ka.=

Näites (4) ei märgi kõneleja oma nalja naeruga. Vestluses osalevad noormees E, neiu R ja neiu ema V. Noormees ja neiu on omavahel paar. V üritab meenutada teesorti, mis talle meeldis, kuid ei suuda meenutada. Reas 01 teeb R ettepaneku, et ehk oli tegu jõuluteega (*kritsmastee*), V aga vaidleb vastu. Selle peale teeb E nalja: *too oli nääritee* (rida 08). Kuigi transkriptsioonist on näha, et E ei ole nalja öelnud täiesti tõsise häälega, ei ole naervat häält selle puhul kasutatud. Küll aga kasutab naervat häält R (reas 10), reageerides E naljale ning lisab E naljale, et ei olnud jah jõulutee.

(4)

01 R: oleks võind `osta. (.) see: `kristmastee on ka `päris ea=aga ta=on
 02 `selline=
 03 V: =nood ei `olnd, nood olid mingi `muu=h, ((ohkab))
 04 R: no `mi[s asi.]
 05 V: [`õhu]kesed karbid `olid=ja.
 06 (0.2)
 07 R: mis=`siis=[ä.]
 08 E: @ [too]=oli `nääri `tee. @
 09 (0.4)
 10 R: **hehe \$ [`e(h)i=olnd `jõulu jah] \$**
 11 V: [mingi `Landon `La]ndon oli `peal seel (.)
 12 `pakil, \* mina=i tea mis `tee , [`kristmäs ta=i=`old. *]

Kui keegi teeb nalja, siis ta eeldab ka sellele reaktsiooni ehk naeru, mida näidetes (3) ja (4) ei olnud. Näites (5) vestlevad omavahel abielupaar A (naine) ja J (mees) ning J-i õepoeg M. A ja J on tulnud Muhumaale külla J-i õele. Vestluses tekib olukord, kus J avaldab soovi minna marjule, A aga ei pea seda heaks mõtteks, kuna marjade transportimine Muhumaalt Tartusse on keeruline. Sealjuures teeb ta nalja (ridades 03 ja 04), *kisselli polegi vaja keeta, kissell on valmis*. Nalja ütleb A naerva häälega. M reageerib sellele naljale pika naeruga (rida 05).

(5)

01 J: lähme `marjule. (1.8) mt `põld`marju saad.=
 02 A: =ku=sa `jõuad nende `põld`marjadega `Tartusse, mis on sul
 03 nendest \$ `järele `jäänud. kis`selli sul pole vaja `keeta, [kis`sell on
 04 `v(h)almis.] \$
 05 M: [hehe] ((pikk lõbus naer))
 06 (1.6)
 07 J: noo=aga (1.2) kas=sa `Tartus `saad kuskil > põldmarju sa=i=sa=isegi
 08 `t:uru=bält põldmar[ju.]

Huumorist ajendatud naere ja naervat häält esines kolmes olukorras – kui keegi jutustas lugu; keegi tegi nalja või keegi reageeris naljale. Jutustuse puhul kasutab kõneleja naervat häält kohtades, mida peab jutus naljakaks. Kõnelejad võivad naeruga liituda, kuid ei pruugi. Näites (2) liitusid kõnelejad seetõttu, et lugu oli neile tuttav. Kui kõneleja teeb nalja, võib ta seda märkida naerva häälega, kuid alati seda ei juhtu. Kui kõneleja reageerib naljale naeruga, võib nalja ja naeru vaadelda kui naabruspaare. Naljale reageerides võib kõneleja naerva häälega nalja sisu täpsustada.

4.2.1. Uskumatu, absurdne või veider situatsioon

Vestluses tuleb ette hetki, mil vestluspartneri öeldu tundub absurdne, uskumatu või veider. Sellistel hetkedel võib vestluspartneri reaktsioon olla naer. Analüüsis oli 17 uskumatut/veidrat/absurdset seika sisaldavat lõiku, milles esines naervat häält 24 korral, ainult naeru 11 korral ning mõlemat koos 2 korral.

Näites (6) vestlevad E ja A, kes on omavahel sõbrannad ning M, kes on E elukaaslane. E räägib sellest, kuidas tema töökaaslase laps, kes on eeldatavasti sama vana kui J, alles sai uue töövihiku, kui J-l on see juba läbitöötatud. Jutu lõpus (rida 12) kordab ta naerva häälega *need juba tehtud* ning lisab naeru. Näide on sarnane näitega (1), kus T jutustas lugu oma koolipäevast, ent siin on jutustusel ka absurdne varjund. Võib eeldada, et J ja E töökaaslase laps on sama vanad, muidu E nende töövihikute täitmist ei võrdleks. E lisab naeru, kuna arvab, et see on uskumatu või absurdne, et ühe õppeastme sees võib õppetempo nii palju erineda.

(6)

01 E: arvkiirel

02 A: mis

03 M: `täpselt {mul on juba kaks `aastad mängind enam.}

04 E: milliseid `arve tähistavad a- (0.4) tä[hed arv`kiirel.]

05 M: [ˈv:ahest te]gime (0.3)

06 vahest tegi[me küll {-}]

07 A: [ˈmina ei tea] nendest [{---}]
 08 E: [{---}]
 09 (0.6)
 10 E: ja=see: mul ˈtöökaaslase ˈlaps käis eile ˈsiin, ned=pole=vel ˈuut
 11 vihikut ˈsaandki, Joosual juba ((J hakkab viiulit mängima)) ˈtehtud.
 12 **\$ e need juba ˈtehtud. \$ mhmhe**
 13 (0.4)
 14 A: nh tjah
 15 (2.3)

Naervat häält esines olukordades, kus kõneleja uskumatut/arusaamatut/absurdset informatsiooni sisaldavale voorule järgneb vestluspartneri küsimus, mis oli esitatud naerva häälega. Näites (7) vestlevad kolm naisüliõpilast – M, A ja E. Räägitakse sellest, kes milliseid õppeaineid järgmisel semestril valinud on. E mainib, et on valinud ungari keele (rida 08). Sellele järgneb naer ridades 10-12 ning reas 11 A küsimus *mis sa tahad ikka kõik keeled läbi käia*, mis on esitatud naerva häälega. Vestlusest tuleb välja, et E on ülikoolis õppinud mitmeid võõrkeeli ning seetõttu peavad ta vestluspartnerid uskumatuks/absurdseks, et ta on veel ühe võõrkeele endale juurde valinud.

(7)
 01 A: ˈjärgmisest ˈsemestriks ää oled ˈka ˈained valinud=vä.
 02 (0.8)
 03 E: mis ˈjärgmisess.
 04 (0.8)
 05 E: [>aa nüüd=mis=ˈakkab=vä<]
 06 A: [nüüd ˈkevadeks nagu.]
 07 (0.3)
 08 E: eee=ˈJAA, (0.5) m=ˈvõtsin ˈungari keele.
 09 (0.3)
 10 {-}: **hehe**
 11 {-}: **[mhemhe]**
 12 {-}: **[mhemhe]**

13 A: .hhh >\$m(h)is=sa=tahad=ikka=`kõik=`keeled=`läbi [käia.\$<]
 14 E: [\$EEE?\$]=hehe
 15 .hhhh >`ei=no=`ses=suhtes=et ma=`alustasin `seda=ja<`meil on
 16 nagu::::: (0.6) NOR`MAALNE:: se=`õppejõud=ja `grupp *on ka
 17 normaalne. * (.) >meid=on=aind=`kümme=seal.<
 18 A: >a ke- kesse=`on praegu `õppe[jõud]
 19 E: [Ene] Park. (0.4) annab `algajatele.

Naeru võib põhjustada ka vastuoluline ning absurdne olukord. Näites (8) vestlevad naistudeng KR, tema elukaaslane M ja naistudeng KE. KE mainib M-le, et toas on külm ja ahju võiks kütta (read 04-05). M vastab, et ta on juba kütnud ahju (rida 07). KE küsib üle, et kas M küttis täna (rida 08), M vastab jah (rida 09). Tekib vastuoluline olukord – kui ahju on köetud, siis peaks tuba soe olema. KR reageerib vastuolule lühikese naeruga (rida 10).

(8)
 01 (5.3) ((kolinad))
 02 KR: ((köhatab vaikselt))
 03 (1.0)
 04 KE: ((hõikab köögist)) kule `Miku siin on nii `külm. sa võiksid seda `ahju
 05 kü-
 06 (0.6)
 07 M: ma `kütsin juba `ahju muuseas.
 08 KE: `TÄNA.
 09 M: jah
 10 KR: **hehe**
 11 KE: {---} ((köögist))
 12 M: no=aga (.) k-katsu `ahi on `kuum.
 13 (0.5)

Seega, kui naeru ajendiks on kõneleja vooru veider või uskumatu sisu, võivad vestluspartnerid reageerida naeruga või küsida naerva häälega täpsustavaid küsimusi. Absurdsele olukorrale reageeritakse naeruga.

4.1.2. Mitteverbaalne ajend

Materjali hulgas oli 25 lõiku, milles naeru ja naerva hääle ajendiks oli mitteverbaalne sündmus, mis toimus vestlusega samal ajal. Kõnelejad kasutasid 46 voorus naervat häält, 40 voorus naeru ja 17 voorus mõlemat korraga.

Naeru põhjuseks võib olla ka mõne vestluses osaleja tegevus, mis ei ole plaanitud. Näites (9) vestlevad ema (E), isa (I) ja tütar (T). Ema hakkab luksuma (rida 05) ning ema ja tütar naeravad selle üle (read 07 ja 08). Isa teeb ema luksumise üle nalja, lisades naerva häälega kommentaari *püksid märjad või* (rida 09). Ema ja tütar reageerivad mõlemad naljale naeruga (read 11 ja 13), I lisab naerva häälega kommentaari *lõksud* (rida 12). Naer lõpeb tütre poolt algatatud teemavahetusega, kui ta esitab küsimuse: *se oli minu oma vä* (rida 13).

- (9)
01	T:	see oli see `suhkruta variant vist.
02		(0.9)
03	I:	mmm vist jah?
04		(0.6)
05	E:	((luksub)) oeh
06	I:	hmh
07	E:	[mhemhe]
08	T:	[mhemhe]
09	I:	\$ p(h)üksid `märjad=või. \$
10		(0.4)
11	E:	hehe [hehe]
12	I:	\$ [lõksud] \$
13	T:	mheh o(h)ota (.) se=oli `minu=oma=vä. ((lusika kohta))
14		(0.8) ((T pistab lusika suhu))

Mitteverbaalseks naeruajendiks võivad olla ka vestluse juures viibivad lemmikloomad. Näites (10) arutlevad kolm sõbrannat (A, B ja C) selle üle, mida kass oma häälsustega võiks tahta vestlejatele öelda. Nimelt on vestluse salvestamise ajaks kass vannituppa

kinni pandud. A naerab ridades 05 ja 06 ning ütleb naerva häälega, et kass annab märku soovist välja tulla, C liitub naeruga, kuid B ei kasuta kordagi ei naervat häält ega naeru.

(10)

01 (0.5) ((kass näub))

02 A: mhmh

03 C: £ vähemalt `siis on £

04 (1.2)

05 A: **mheh \$ `kass annab `märku ta=tahab `ammu juba `välja. \$**

06 **he[he]he**

07 C: **[mheh]**

08 B: ta=akkas kuskil `viis `vii::s (0.5) `viis minutit `tagasi nagu `ästi

09 ak`tiivselt seal `tegutsema.

10 C: **aa=mheh**

11 B: sis ta: andis meile `märku=et `aitab

12 C: **j(h)ah heh [heh]**

13 B: [aeg] on [ˈlä]bi.

14 A: [te-] tema::

15 C: **he[hehe]**

16 A: [ˈaeg on] `nüüd,

17 (0.6)

4.2. Probleemsed situatsioonid

Järgnevates alapeatükkides on kirjeldatud olukordi, kus naerul ei ole seost huumoriga. Naeru eesmärk on hoopis lahendada vestluses tekkinud probleemseid olukordi. Siin on eristatud kolm varianti: piinlikud/ebamugavad olukorrad, eneseparandused ja mitte-eelistatud järelliikme pehmendamine.

4.2.1. Piinlikud ja ebamugavad situatsioonid

Töös analüüsitud vestlused on argivestlused sõprade ja tuttavate vahel, kuid siiski on nendes olukordi, mida võib pidada piinlikuks või ebamugavaks. Kokku leidis materjalis

20 lõiku piinlikkusega seotud lõiku, milles esines naervat häält 14 voorus, naeru 24 voorus ning mõlemat koos 6 voorus.

Näites (11) vestlevad naistudeng KE ning naistudeng KR. KR annab KE-le inglise keeles eratunde. Vestluse juures viibib ka KE elukaaslane M. KE küsib KR-lt, kas ta kavatseb töös asesõnade teemat käsitleda (rida 01). Ilmselt loodab KE, et KR teeb seda, kuna need on lihtsad (KR mainib seda). KR siiski ütleb, et ta ei tee seda (read 02-03). Seejärel tuleb vestlusesse paus, KR kordab öeldut, tehes vahepeal pause (read 05, 06, 09) . Lõpuks KE vastab lühidalt *mhmh*, kuid sellele vastusele järgneb taaskord paus. KR lõpuks ütleb, et ehk harjutusi siiski tuleb asesõnade kohta, teeb väikese pausi ning seejärel lisab vooru lõppu lühikese naeru (rida 09). Olukord on KR jaoks ebamugav, kuna KE eeldas temalt jaatavat vastust. Naeruga märgib ta seda, et ta ei soovi enam vestlust samal teemal jätkata ning tahab oma vooru üle anda. Naeru ajendiks on siinkohal ebamugav situatsioon. Olukord lahenebki sellega, et M vahetab teemat.

- (11)
- 01 KE: =a=kas=sa selle need=ee < `asesõnad ka võtad sis seekord (.) [töösse.]
- 02 KR: [ma=i] `võta
- 03 neid asesõnu praegu `sisse.
- 04 (2.1)
- 05 KR: `jätame ned `asesõnad `välja, (.) muidu on liiga `palju. (1.4)
- 06 `kuigi nad olid tegelikult `lihtsad aga noh hea `küll. (0.5) eks.
- 07 KE: mhmh
- 08 (0.7)
- 09 KR: teeme: need natuke `harjutusi nende peale võibolla. (.) **mhemhe**
- 10 M: a=kule=aga kus sind `kätte saaks mul oleks vaja seda (0.4) seda:=õ
- 11 `ajaloolise 11 gram`matika asja {--} (0.4) sest`minu=

Ebamugavat olukorda, kus keegi ei taha jutujärge üle võtta ning kõneleja üritab pause pidades märku anda, et tal ei ole enam midagi öelda, võib lahendada ka vestluspartner. Näites (12) vestlevad M, K ja R. Vestlejad on sõbrad ning korterikaaslased. K seletab, mis on hüpertoonia, kuigi ta päris täpselt ei tea, mis see on. Pause pidades lisab ta

ebaolulisi fakte hüpertoonina kohta (read 02, 04, 06), kuni M naerva häälega *mhm* ütleb (rida 08), et anda märku, et ta kuulab K-d.

(12)

- 01 M: [ˈlagritsat.] aa, okei.
 02 K: hüper`toonina ma=arvan=t=se=on=mingi
 03 (0.7)
 04 K: a ma=`tia tegelt misse=on. hüper`toonina.
 05 (2.4)
 06 K: `midagi on `palju.
 07 (0.3)
 08 M: \$ **mhm** \$ [jah]
 09 R: [midagi] on `palju jah,
 10 (0.7)
 11 K: ma=i=tea `mida.
 12 (0.5)

Ettepanekust keeldumine on tavaliselt naabruspaari mitteoodatud järelliige. Sellises olukorras kasutatakse samuti naeru. Näites (13) suhtlevad kolm naistudengit L, M ja T. L teeb M-le ettepaneku minna Tallinnasse (read 03-04). M-le see idee ei meeldi, seetõttu lisab ta naerva häälega veidi absurdse küsimuse, et kas L tahab kohe minna (rida 04). Seejärel hakkab M naerva häälega pakkumist tagasi lükkama (rida 10). T üritab naerva häälega siiski M-i ergutada minema ning lisab, et tema läheks, kui tal ei oleks eksamit (read 12, 17 ja 19). T-le vastab M konkreetselt ei (rida 16). Olukorra lõpetab L-i naer, mis märgib seda, et L on leppinud M-i keeldumisega.

(13)

- 01 T: seal on lihsalt [ˈilusad illustratsi`oonid on] seal {-} [{---}]
 02 M: [{---}]
 03 L: [kule, `Marili,] (0.6) tule
 04 `Tallina ja lähme `Mardi juurde `sauna.
 05 (0.3)
 07 M: \$ **präägu=vä.** \$

08 (0.5)
 09 L: omme.
 10 M: hehe \$ [a mine] `üks, `mina [ei=`lähe.] \$
 11 L: [äh] [mhmh] ei:.
 12 T: \$ `mine: Marili, mine=`mine. \$
 13 (0.3)
 14 M: ei `lä[he:]
 15 T: [mine=]`mine noh
 16 M: ei `lä[he:]
 17 T: \$ [mul on] `neljappäval `eksam ma * taksin * .hhhh
 18 {M}: heheh
 19 T: `kõvasti `arjutada=ja, \$
 20 L: mhemhe
 21 {-}: [midagi]
 22 M: [mida:]
 23 T: mul=on `kõne:, v-või mitte `kõne, vaid `ettekanne=on.
 24 (0.3)

Piinlikkuse tekitajaks võib olla ka tundlik teema, millest rääkimine on keeruline. Näites (14) vestlevad kolm tudengineiu L, T ja M, jutt on raamatust. L küsib T-lt, kas ta sai raamatu jõuludeks (rida 11). T vastab, et ta varastas selle koolist, kui ta veel gümnaasiumis käis (read 13-14). L reageerib ülestunnistusele kommentaariga *õudne* (rida 20). T seletab naervat häält ja naeru kasutades, et see oli raamat, mida keegi ei tahtnud (rida 22). Lisaseletus ja naer pehmenavad piinlikku ja sotsiaalselt taunitavat tegevust sisaldavat vastust. Lisaks on T vastus ka mitteoodatud, L küsimuses sisaldub oodatav vastus, mida T ei kinnita.

(14)
 01 M: mis=`raamat see on. ((võtab suureformaadilise värvilise raamatu kätte))
 02 (0.8)
 03 T: `vaatsid seda=ju. ei `vaadand=vä.
 04 M: äqä
 05 L: mis=se `on.

06 (0.8)
 07 M: * tondid * =
 08 T: ='kummitused e [ˈtegelikk]uses ja ˈväljaˈmõeldisena.
 09 {L}: [mm.]
 10 (0.3)
 11 L: said ˈjõuluks=vä.
 12 (.)
 13 T: ei? (.) panin koolist ˈpihta kui=ma (.) * kaheˈteiskümnendas
 14 klassis [käisin. *]
 15 L: [mmmm] mmmm[mmmmm]
 16 M: [ˈkeskkoolis.]
 17 (0.3)
 18 T: **\$ jaa \$**
 19 (0.3)
 20 L: ˈõu:dne. ((täis suuga))
 21 T: **\$ keegi ˈteine seda seal ei ˈtahtnud ja sis \$ * mhemhe (1.1) ˈma panin**
 22 ˈpihta. * (0.9) ˈlõpp hea ˈraamat.

Naeru või naervat häält kasutatakse vestlustes olukorras, kus ei taheta otse ei öelda või ei osata enam midagi öelda. See on hea viis pehmendamaks olukorra tõsisust, ebaviisakust ning ebamugavust.

4.2.2. Järjeotsimine

Vestluses tekib olukordi, kus kõnelejale ei tule meelde sõna või ta lihtsalt takerdub rääkides. Ka sellistes olukordades on kõnelejad kasutanud naere, kokku 15 lõigus, milles esineb 16 naerdes öeldud vooru ja 4 vooru, milles esinevad nii naer kui ka naerev hää. Eraldiseisvaid naere selles rühmas ei esinenud.

Juhul, kui kõnelejale ei tule sõna meelde, võib ta kasutada järjeotsimiseks sõnakordust, näites (15) on selleks sõnaks *ja*. Omavahel vestlevad kolm naistudengit A, M ja E. A jutustab sellest, kuidas ta õues pilte tegi ning jääb otsima sõna, kuid ei leiagi seda (rida 11). Konkreetse sõna asendab ta sõnaga *kõik*, mida ta ütleb naerdes. Naerva häälega märgib ta, et on otsimise lõpetanud, kuigi õiget sõna ta ei leidnud.

(15)

- 01 A: `nii=palju=all seda `lund? ((näitab kätega)) (0.2) ja=sis=[oli `pehme]
02 `sama=palju `peal.
03 M: [{}]
04 (0.8)
05 M: [{}]
06 A: [ja=ma: `muidugi mul=olid `õnneks] net=ee noh `tunked või
07 noh need `jalas ja=ja korralikud `saapad tead ma `sumasin see (.)
08 mis ma `kümme minutit seal `väljas olin ma olin `higine.
09 (0.6)
10 M: õõõõõ?
11 A: **et `teha=neid `pilte=ja:=ja \$ `kõike=ja \$ vata** (.) `selles oli
12 `alb=et=eee `udu (.) noh `lumi ja taevas oli samat `värvi.
13 (0.8)

Näites (16) vestlevad samad naistudengid, kes näites (15). Seekord kasutab A sõna otsimiseks üneemi *äää*, pausi ning asesõna *see* (rida 10). A hakkab naervat häält kasutama veidi enne lõpplahenduse leidmist (read 10-11). Peale sõna *kõrgharidus* leidmist muudab A hääle tavaliseks.

(16)

- 01 A: [`pigem] >`ikkagi=ma=`pakuks=neile=et=nad=`teeks?<
02 (3.7) ((krabistamine))
03 M: no`jah=`samas=sis=kui=`teistelt=`erialadelt=tuleb=vaata (0.3)
04 sis=`tuleb=ju::::=`üsna: {`erinevad=*vist.*}
05 (0.6)
06 {E}: mm,=
07 A: =>NO=`KU=-`AGA:
08 noh=siis=`võibki=`teha=et=nagu=kui=on=`teistelt=eriala-<
09 noh=`ikkagi=sul=on: `küsida. `pigem mh `VÕIB=ju `SEE=olla `KA:.,
10 .hhh (.) **et=ääää (1.0) et= `see=kuulub `ka:=\$nagu=õh**
11 `**kõrgharid(h)use juurd(h)- \$** (0.2) .hhh se=`või:ks `kuuluda. .hh (.)

12 et:=ää sa=oled=`võimeline `k(h)üsima: .hh (.) nagu=ka=`siis eeeee=
 13 E: =`kui=see=i=`ole `sinu `eriala.=
 14 A: =jah, (0.6) et=õõõõõõ (0.3) noh >selepärst=et=`see=n=<ju.: *tegligult*
 15 päris=`tobe=vaata kui=sa: \*>`ongi=see*=ku=sa=i= `oskagi< `muust
 16 `rääkida=ku=\*`oma: `erialast.*

Järjeotsimise puhul kasutatakse naervat häält, kui jõutakse lõpuks sobiva lahenduseeni – kas leitakse otsitav või asendatakse see mõne üldisema sõna või väljendiga. Kohe, kui liigutakse jutuga edasi, muudetakse hääletoon taas tavaliseks.

4.2.3. Mitte-eelistatud väite või seisukoha pehmendamine

Vestluses tekib olukordi, kus kõneleja kasutab naervat häält selleks, et pehmendada vestluspartneri öeldule vastatud mitte-eelistatud vooru. Näiteks on mitte-eelistatud vooruks keeldumine. Materjali hulgas oli 22 pehmendamise seotud lõiku, milles esines 5 naeru ning 33 naerva häälega öeldud vooru ning 7 vooru, milles esinesid mõlemad. Nendes lõikudes oli naeru eesmärgiks anda märku, et tegu ei ole tõsiselt öeldud vooruga.

Näites (17) vestlevad naine R ja tema poiss-sõber E, seega on tegu väga lähedaste inimestega. Jututeemaks on teesordid. Näites esineb kaks naerva häälega vooru (mõlemad on öelnud R), mille ülesanneteks on mitte-eelistatud vooru pehmendamine ning aasiva kommentaari pehmendamine. Esimese naerva häälega öeldud vooru puhul vastab R E väitele *ei tea sina ka midagi* (rida 13) naerva häälega *tean ikka küll* (rida 15). Tegu on mitte-eelistatud vooruga – R ei nõustunud E väitega. E jätkab vaidlust küsimusega *oled sa seda musta joonud üldse või* (rida 17). Vaidluse jätkamine näitab E rahulolematust R-i vastusega. Teise naerva vooru puhul pehmenda R E kohta tehtud aasivat kommentaari *mis sa seletad sa ei tea maailma asjadest midagi tutu* (read 25-26). Siin on ka näha naeru kui mitte-siduvat elementi – R-i nali häirib E-d, seda näitab ka tema järgnev voor *no palju mina nendest Aage asjadest pean teadma* (rida 28), mis näitab kaitsvat hoiakut enda suhtes.

(17)

01 R: mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on
02 (0.5)
03 E: @ `maitse `vahe? @
04 (0.4)
05 R: `ei=ole.
06 (.)
07 E: `on [ `küll.]
08 R: [mqm]
09 E: oopis `teine `maitse=on, `mis=sa `seletad.
10 (1.3)
11 R: `vaevalt.
12 (1.0)
13 E: ei `tiia sina ka midagi,
14 (0.2)
15 R: **\$ no ikka `tean `küll. \$**
16 (1.5) ((mingi kõlks))
17 E: > oled=sa=seda `musta `joond < `üldse=vä.
18 R: @ `m(h)mudugi `ole:n. @
19 (.)
20 E: `kuna.
21 (0.5)
22 R: `Haagel oligi üks `p(h)akk `t(h)e[da.]
23 E: * [ah] `õige jah. *
24 (0.6)
25 R: **\$ `mis=sa `s(h)eletad, {ei tea} `maailma asjadest midagi. \$ .hhh**
26 **Tutu**
27 {-}: [{-}]
28 E: [no] palju `mina neist `Aage `asjadest pean `teadma.
29 (.)
30 R: `miks=sa m- `miks=sa `teed ei ostnud `laost. `Aagel on `otsas.=

4.3. Mitu võimalikku ajendit

Materjali hulgas esines 6 lõiku, milles esines 7 naeru, 8 naerva häälega öeldud vooru ning 5 korda mõlemat nähtust koos, mille kohta ei saanud kindlalt väita, et selle ajendiks on üks eeltoodud nähtustest. Pigem võib väita, et ajendi puhul oli tegu mitme erineva nähtuse kombinatsiooniga.

Näites (18) pakub KE (naistudeng) M-le (meestudeng) mustsõstrateed (rida 05), M palub aga piparmündi- või pärnaõieteed (read 08 ja 10). Naeru alustab KE (rida 09), kelle naeru põhjuseks võib olla see, et mõlemad kõnelejad räägivad üksteisele pidevalt peale ning ta annab naeruga märku, et M võib nüüd rääkida. Samas ei ole selgelt transkribeeritud, mida KE oma naeru keskel ütleb. M-i naerva häälega seletused mustsõstratee kohta (read 22 ja 27) võivad olla pehmenemised – kuna ta on teest keeldunud, võib olukord olla tema jaoks ebamugav ning ta üritab KE-le öelda, et mustsõstratee on tema jaoks pisut mõru. KE naeruse häälega voorud M-i seletuste vahel näitavad (read 12, 14, 16, 23, 28), et KE jaoks ei ole olukord probleemne ja et M-i keeldumine on tema jaoks aktsepteeritav. Samuti võib teeteema olla ka vaid kõnelejatele mõistetav nali – sama transkriptsiooni sees tehakse teeteemadel nalja veel edaspidigi.

- (18)
- 01 KE: [ma=ten=se]da:
02 M: [siss]
03 (.)
04 M: `tee mulle [ˈole=ea]
05 KE: [ˈmustsõ]strateed.=
06 M: =tee mule `ole=ea:
07 {-}: {-}
08 M: `piparmünt või [seda]
09 {KE}: [hehe] hehe \$ [{-}] .hhhh \$
10 M: [ˈpärnaõit,]
11 M: `pane mulle {alla} \$ `ta[ssi sisse ˈpärnaõie`teed.] \$
12 {KE}: [hehe]

13 (0.9)

14 {KE}: \$ .nhh \$

15 M: ta=on `minu jaoks on `liiga [siuke] `mõru.

16 {KE}: [heh]

17 (1.1)

18 KR: mina mina täiesti [`tahan mustsõ]start. mulle õudselt `maitseb

19 mustsõstar.

19 KE: % [ei=`ole `mõru.] %

20 (0.4)

21 M: mulle maitseb `jubedalt `mustsõstar aga `mustsõstra (.) [see] `tee on

22 noh \$ siukse pagana `mõruda \$

23 {KE}: [heheh]

24 (0.5)

25 {KE}: \$ .nhh \$

26 (1.1)

27 M: \$ siukse: \$

28 {KE}: heh

29 (1.7)

30 M: no igal=jul `mõruda.

31 (5.3) ((kolinad))

33 KR: ((köhatab vaikselt))

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös analüüsitud materjalis esines naeru kahte tüüpi situatsioonides – huumorikates ja probleemsetes. Mõlema sees oli omakorda erinevaid kontekste. Huumoriga seotud järjendeid oli kolme tüüpi: nali, mitteverbaalne situatsioon ning uskumatu/absurdne/veider situatsioon. Probleemsete ja situatsioonidega seotud järjendeid oli samuti kolm rühma: piinlikud ja ebamugavad olukorrad, järjeotsimine, mitte-eelistatud väite või seisukoha pehmendamine.

Naljast ajendatud naerud võisid esineda siis, kui keegi jutustas lugu; tegi nalja või reageeris naljale. Jutustuse puhul kasutab kõneleja naervat häält kohtades, mida peab naljakaks. Kuulaja võib reageerida naeruga kuid ei pruugi. Nali ja naer käituvad nagu naabruspaarid – nalja tegija eeldab, et kuulaja naerab. Juhul, kui ei naera, läheb kuulaja jututeemaga edasi, siinse uurimuse põhjal probleeme selles olukorras ei teki. Kui kõneleja teeb tahtlikult nalja, võib ta seda märkida naerva häälega, kuid alati seda ei juhtu. Naljale reageerides kasutatakse naeru ning naervat häält (viimast juhul kui kuulaja kordab nalja või lisab midagi naljale).

Mitteverbaalsed olukorrad olid naeru ajendiks hetkedel, kui juhtus midagi vestlusevälist, mis oli naljakas. Näiteks võis selleks olla ühe vestleja luksumine või kassi käitumine.

Uskumatutes, veidrates ning absurdsetes olukordades esines naeru näiteks siis, kui eelkõneleja vóorus sisalduv informatsioon oli kuulaja jaoks arusaamatu või absurdne ning ta esitas naerva häälega täpsustava küsimuse. Samuti oli naeru ajendiks vastuoluline ehk uskumatu olukord või jutustus vastuolulisest olukorrast (nt ahi on köetud, aga külm).

Piinlikes ja ebamugavates situatsioonides oli naeru või naerva hääle ajendiks näiteks eelkõnelejaga mitte nõustumine või eelkõneleja tehtud pakkumise tagasilükkamine. Otsese *ei* asemel eelistavad kõnelejad kaudsemaid vastuseid (nt *ma ei tea*) ning vastates

kasutavad nad naervat häält. Ebamugavat olukorda, kus kõneleja jääb üht ja sama infot kordama, sest keegi ei reageeri ta jutule, võib lahendada ka kuulaja, näiteks andes märku sellest, et ta kuulab kõnelejat.

Järjeotsimise puhul kasutas kõneleja naervat häält vahetult enne otsitava sõna leidmist. Analüüsis eristati kaht olukorda – ühes leiti otsitav, teises mitte, kuid naervat häält kasutati mõlemas ühtmoodi.

Mitte-eelistatud voorude ja väidete pehmendamisel on naeru ajendiks soov oma öeldu tõsidust korrigeerida. Näiteks tehakse vestlustes naerva häälega aasivaid kommentaare kaaslaste kohta – naerval häälel on siin ülesanne näidata, et öeldu sisu ei tuleks otseselt võtta. Mitte-eelistatud voorude ja väidete pehmendamise näited olid sarnased näidetega piinlikest ja ebamugavatest situatsioonidest. See sarnasus on ka mõistetav, kuna mitte-eelistatud voorud tekitavad suhtluses ebamugava ning konfliktse olukorra.

Seda, millistes suhtlusolukordades naer ja naerev hääle esinevad, ei ole alati võimalik üheselt mõista. Analüüsiosa kolmandas peatükis on välja toodud naerud, mille ajendeid võib olla mitu (näiteks ebamugav situatsioon ja nali korraga).

Analüüsiosas esines kaks olukorda, kus kasutati naeru ja naervat häält, mida ei ole teised uurijad välja toonud. Esimene neist on mitte-verbaalne naeruajend ehk naer millegi humoorika üle, mis toimub väljaspool vestlust. Teine on järjeotsimisega seotud naer või naerev hääle. Kõiki teisi analüüsiosas välja toodud naere on kirjeldanud ka teised uurijad ning nende tähelepanekud kattusid analüüsi tulemustega.

KIRJANDUS

Arminen, Ilkka, Halonen, Mia 2007. Laughing with and at Patients: The Roles of Laughter in Confrontations in Addiction Group Therapy. *The Qualitative Report* 12-3, 484-513.

Clift, Rebecca 2013. No laughing Matter: Laughter and Resistance in the Construction of Identity. *Studies of laughter in Interaction*. Edit. Phillip Glenn, Elizabeth Holt. London: Bloomsbury, 224-236.

Clift, Rebecca 2016. Don't make me laugh: Responsive laughter in (dis)affiliation. *Journal of Pragmatics* 100, 73-88

Glenn, Phillip 1989. Initiating Shared Laughter in Multi-Party Conversations. *Western Journal of Speech Communication* 53, 127-149.

Glenn, Phillip 1991/1992. Current Speaker Initiation of Two-Party Shared Laughter. *Research on Language and Social Interaction* 25, 139-162.

Glenn, Phillip 2003. *Laughter in interaction*. New York: Cambridge University Press.

Glenn, Phillip, Elizabeth Holt 2013. *Studies of Laughter in Interaction*. London: Bloomsbury.

Haakana, Markku 1999. *Laughing Matters – A Conversation Analytical Study of Laughter in Doctor-Patient Interaction*. Doktoritöö. Helsinki: University of Helsinki.

Haakana, Markku 2010. Laughter and smiling: Notes on co-occurrences. *Journal of Pragmatics* 42, 1499-1512.

Hennoste, Tiit 2000a. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VI. *Akadeemia* 10, 2221-2254.

Hennoste, Tiit 2000b. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. *Akadeemia* 12, 2689-2710.

Hennoste, Tiit 2013. Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eestikeelses suulises vestluses. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Holt, Elizabeth 2010. The last laugh: Shared laughter and topic termination. *Journal of Pragmatics* 42, 1513-1525.

Holt, Elizabeth 2013. „There’s Many a True Word Said in Jest“: Seriousness and Nonseriousness in Interaction. *Studies of laughter in Interaction*. Edit. Phillip Glenn, Elizabeth Holt. London: Bloomsbury, 69-89.

Holt, Elizabeth 2016. Laughter at Last: Playfulness and laughter in interaction. *Journal of Pragmatics* 100, 80-102.

Jefferson, Gail 1979. A Technique for Inviting Laughter and its Subsequent Acceptance Declination. *Everyday Language – Studies in Ethnomethodology*. Koost. Georg Psathas. New York: Irvington Publishers, 79-95.

Jefferson, Gail 2004. A note on laughter in ‘male–female’ interaction. *Discourse Studies* 6-1, 117-133.

Kasterpalu, Riina, Gerassimenko, Olga 2006. Vestlusanalüüs. Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim. Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 112-126.

Norricks, Neal R. 2003. Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics* 35, 1333-1359.

O’Donell-Trujillo, Nick, Adams, Katherine 1983. *Heheh* in Conversation: Some Coordinating Accomplishments of Laughter. *The Western Journal of Speech Communication* 47, 175-191.

Romaniuk, Tanya 2013. Interviewee Laughter and Disaffiliation in Broadcast News Interviews. *Studies of laughter in Interaction*. Edit. Phillip Glenn, Elizabeth Holt. London: Bloomsbury, 201-219.

Schenkein, James N. 1972. Toward an Analysis of Natural Conversation and the Sense of *Heheh*. *Semiotica* 6-4, 344-377.

Suulise eesti keele korpus 2011;

<http://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/index.php?lang=et>. Vaadatud 12.05.2017.

Vöge, Monika 2008. All You Need is Laugh. Interactional Implications of Laughter in Business Meetings. Doktoritöö. University of Southern Denmark.

Warner-Garcia, Shawn 2014. Laughing When Nothing's Funny: The Pragmatic Use of Coping Laughter in the Negotiation of Conversational Disagreement. *Pragmatics* 24-1, 157-180.

Laughter in Estonian spoken interaction

Summary

The aim of this research is to describe in what situations laughter and smile voice appears. The theoretical part of this research is based on earlier studies about laughter. The authors, whose articles are used for the research are for example Gail Jefferson, Phillip Glenn, Elizabeth Holt, Rebecca Clift, Markku Haakana and others. There is also a chapter about self-repairs and adjacency pairs, which are important parts of spoken language when thinking about laughter.

The material used in this research are transcriptions from a spoken language corpus made by Tartu University. Conversation analysis was carried out for material analysis.

The main results are that laughter and smile voice appear in two kinds of situations: humorous and problematic.

In humorous situations laughter and smile voice was used for showing that something is funny or absurd/unbelievable. Laughter also appeared in situations when something funny happened outside of the conversation.

In problematic situations the laughter and smile voice was used to solve awkward and uncomfortable situations, for example when the subject the speakers were talking about was sensitive. Smile voice was also used in the process of self-repairing. Smile voice appeared just when the speaker found the right word or when she replaced it with something else. Third problematic situation is mitigating dispreferred turns. For example when somebody turns down an invitation, she could use smile voice or laughter to politely express denial.

In conclusion, laughter appears in many situations and has many tasks in organizing conversation.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Andra Annuka (sünnikuupäev: 09.08.1995),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Naer eesti suulises kõnes“, mille juhendaja on Tiit Hennoste,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2017.